

Roncalli, dans son oeuvre, qui est une sorte d'encyclopédie médicale de son temps, présente les données sur les conditions de santé et le traitement des maladies à Herceg-Novî, en Croatie, à Dubrovnik (Raguse) et en Dalmatie, en Bosnie et Istrie.

Les données sur Dubrovnik et la Bosnie proviennent de la plume du médecin ragusain Marko Cvijetić (Marco Flori). Les données les plus intéressantes sont celles sur le remède et le traitement des morsures de serpent, ainsi que sur le traitement des pleurésies. De même Cvijetić a donné la description de quelques eaux minérales de Bosnie.

En décrivant les traitements à Herceg-Novî, Roncalli relaté celui des scrofules (deux remèdes), ainsi que le traitement des pleurésies.

Pour la Croatie, il décrit la façon de traiter les fièvres accompagnées des maux de tête.

En Istrie, Roncalli relate le traitement des oreillons compliqués d'épididymite et leur donne le nom d'épidémie. Il y décrit, en outre, l'apparition et le traitement de quelques maladies parasitaires de la peau.

SOME DATA ABOUT SANITARY CONDITIONS AND MEASURES OF TREATMENT IN OUR PARTS IN THE FIRST HALF OF THE 18TH CENTURY

Slobodan DJORDJEVIĆ

For periods of our history for which few historical documents are available it is necessary, in order to complete our knowledge of them, to make use of foreign sources which contain data about sanitary conditions and measures of treatment in our country.

The author refers to the work entitled „Europae Medicina” written by a physician from Brescia called Franciscus Roncalli Parolino. It was printed in 1747.

In this work, which is some sort of medical encyclopaedia of that time, Roncalli reports on the conditions and the treatment in Herceg-Novî, Croatia, Dubrovnik and Dalmatia, Bosnia and Istria.

Data about Dubrovnik and Bosnia were written by Marko Cvijetić (Marco Flori), a physician from Dubrovnik. The most interesting data refer to the drug and the treatment of snake-bite and to the treatment of pleurisy. Furthermore, he gives a description of some medicinal waters in Bosnia.

Describing the treatment at Herceg-Novî Roncalli reports on the treatment of scrofula (two drugs) and that of pleural effusions.

In Croatia he describes the treatment of fevers accompanied by headache.

In Istria he describes the treatment of mumps complicated by epididymitis which he calls an epidemic, and the appearance and treatment of some parasitological diseases of the skin.

OPIS DUBROVNIKA I BOKE IZ GODINE 1818. SA POSEBNIM OBZIROM NA ZDRAVSTVO U PISMU DR ALBERTA MUZARELIJA

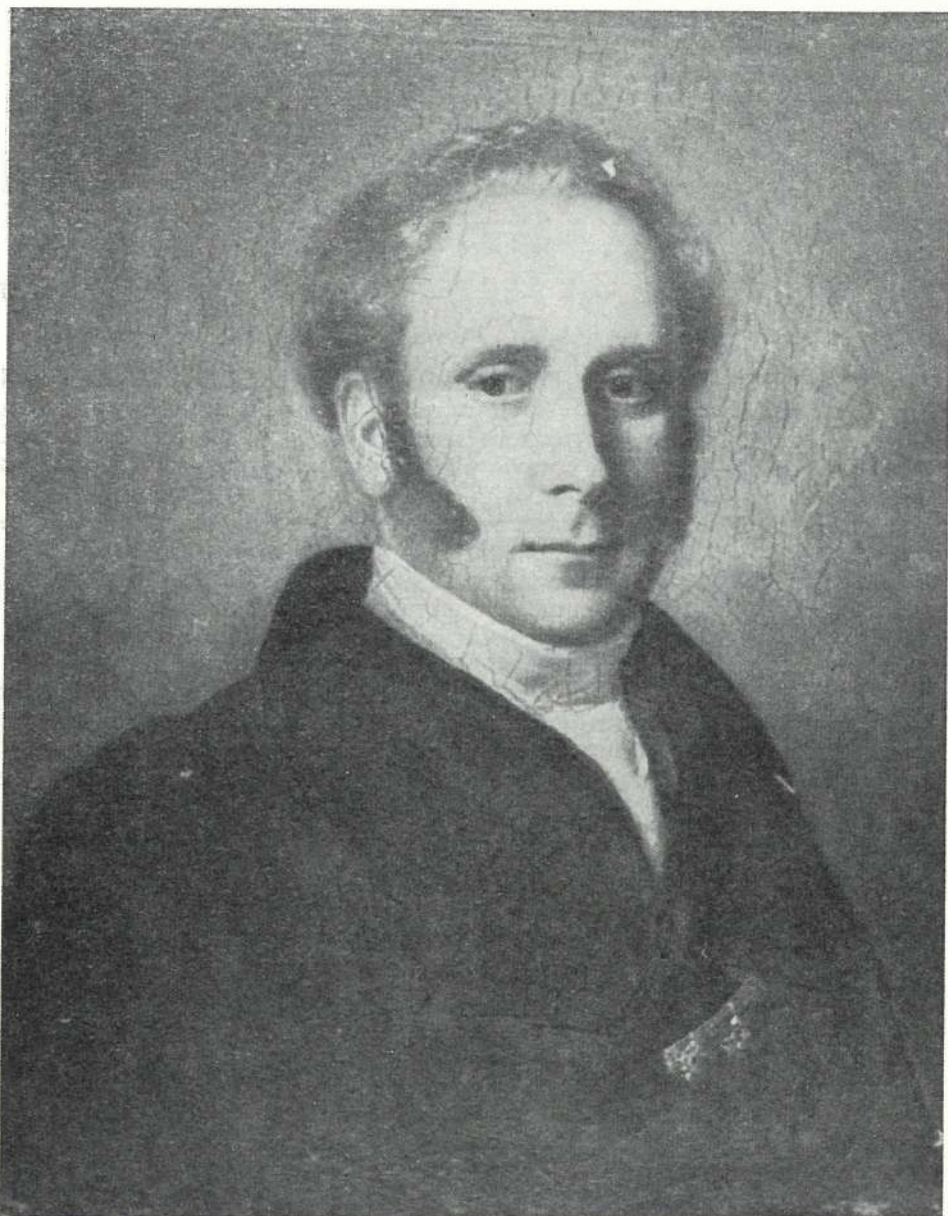
Kruno PRIJATELJ

U PORODIČNOM ARHIVU OBITELJI ILIĆ U SPLITU ČUVA SE KONCEPT pisma koje je liječnik dr Alberto Muzareli poreklom iz Brešije uputio 24. kolovoza 1818. iz Dubrovnika jednom svom prijatelju, profesoru u Veneciji. Dr Muzareli je službeno tada boravio u Dubrovniku. Taj je koncept pisan na 7 stranica požutjelog papira čitljivim sitnim rukopisom i sačuvan kod te obitelji, jer se Muzarelijeva kćerka Delfina (1833—1914) kasnije udala za dr Petra Ilića.

Ovo pismo dr Muzarelija, u kojem se detaljno opisuje Dubrovnik poslije pada francuske vladavine, dokument je od prvorazrednog značaja za političku, kulturnu, a naročito medicinsku historiju. Iako je pisano jetko, sa mnogo zlobe i cinizma i s izrazitom antipatijom prema jadranskom gradu u kome je mladi liječnik bio prisiljen živjeti, ono nam daje niz značajnih podataka o Dubrovniku i Boki, oživljavajući atmosferu i evocirajući sa isto toliko duha koliko i jetkog sarkazma dubrovačke prilike toga vremena.

Muzarelijevo je pismo bilo objelodanjeno u dnevniku »Il popolo di Spalato« (Split, 1—3. IV 1943), koji je izdavao okupator za talijanske vladavine u Splitu za vrijeme prošlog rata. Kako je tada rukopis objavljen sa pogrešnom naznakom da se original nalazi u biblioteci Savo, a tekst je donesen prema tipkanom prepisu, a ne po originalu, uz izvjesne pogreške, i jer je objelodanjen u okupatorskom lokalnom listiću koji je skoro nepoznat, uz to bez ikakva komentara, smatramo korisnim taj izvor drugi put publicirati — sa kojim se treba, radi njegove jetkosti i animoznosti, s oprezom služiti.

Autor pisma dr Alberto Muzareli rodio se u Bresciji godine 1779. kao sin farmacistice Djovanija Muzarelija. Završio je studij medicine. Kako su poslije pada Napoleona, Dubrovnik i Lombardo-Veneto postali dijelovi iste austrijske carevine, Muzareli je bio premješten u Dubrovnik kao vojni liječnik (capo-medico). Tu je ostao od 1817. do 1820. godine. Tu je sklopio prisno prijateljstvo s brojnim uglednim ljudima. Poznata je njegova vrlo zanimljiva korespondencija s Antunom Kaznačićem. U Dubrovniku je imao i romantičnu ljubav sa jednom groficom Djordjić. Ta veza je tužno završila jer je dubrovačka aristokratska obitelj loše primila mladog liječnika iz okupatorske vojske. Preselio se, zatim, u Celovec, gdje se oženio nećakinjom tamošnjeg nadbiskupa, Filipinom Strucman fon Djungali i imao četvoro djece: kćerka Delfina umrla je kao dijete, druga Delfina udala se kasnije za dr Petra Ilića; sin Oskar je morao emigrirati iz Lombardo-Veneta radi antiaustrijskog držanja, a Artur je bio neko vrijeme u austrijskoj vojsci. U Celovcu Muzareli nije

Slika 1. Portret dr Alberta Muzarelija (vlasništvo obitelji Ilić, Split)

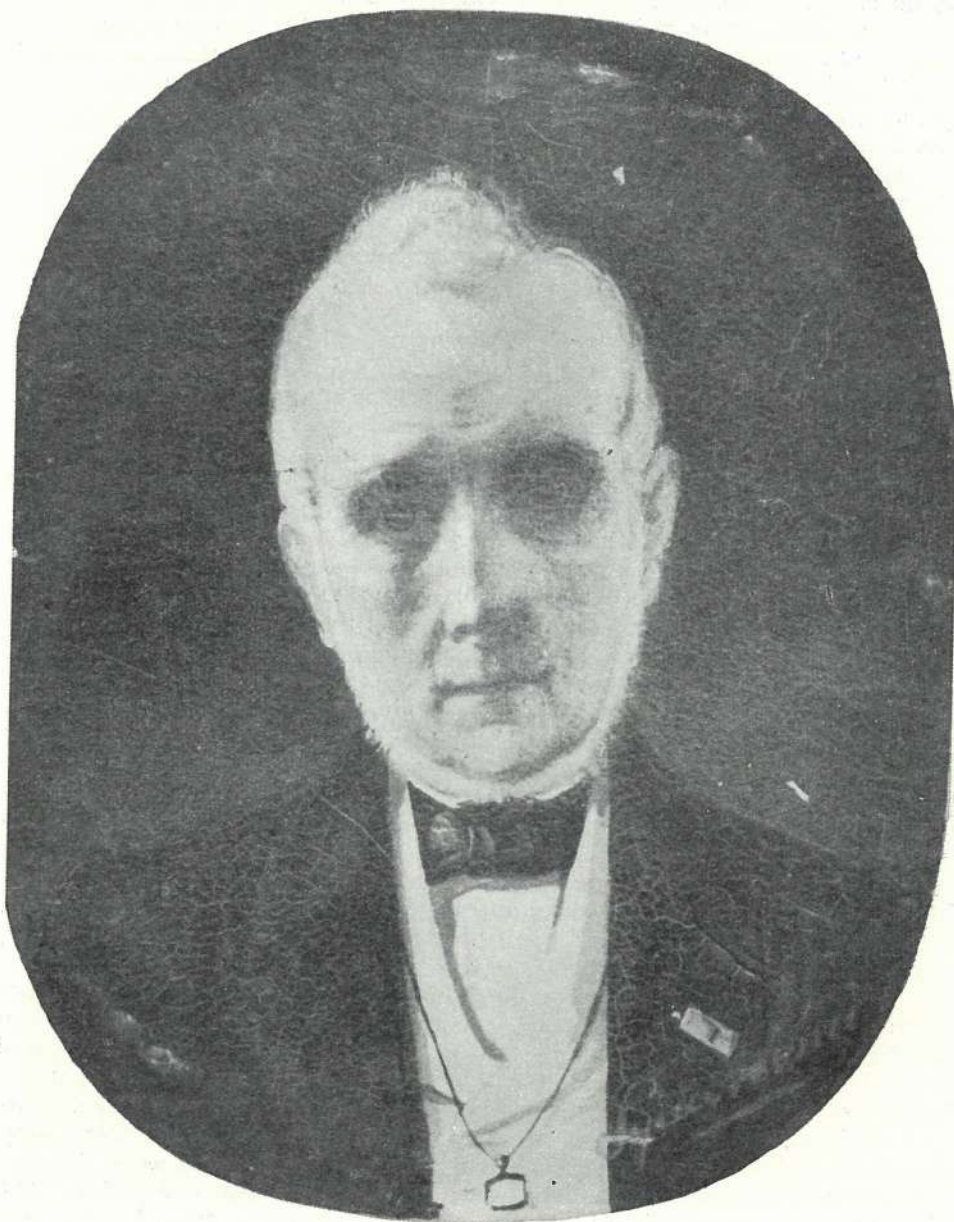
ostao dugo, već se vratio u Veneciju, gdje je proveo veliki dio svog života, sve do smrti. Sačuvana nam je kod obitelji Ilić u Splitu njegova korespondencija sa sinom Arturom iz godine 1851—1852, iz koje se vidi da je u starosti stajao materijalno vrlo loše. Iz godine 1853. sačuvao se u istom arhivu akt kojim Muzareli daje miraz kćeri koja se te godine bila udala za dalmatinskog liječnika. Imao je tada 74 godine. Ne znamo tačno kada je umro. Žena Filipina umrla je godine 1870.

Muzareli je imao više svojih portreta koje su izradili tadanji slikari, a i portrete svoje žene i djece. Poznato je, da je dubrovački klasicistički slikar Rafe Martini (1771—1846) naslikao Muzarelija i da se taj portret sačuvao kod obitelji Kaznačić, koja se iz Dubrovnika bila još u doba Austrije preselila u Goricu.

Kod obitelji Ilić u Splitu nalaze se druga dva portreta autora našeg pisma. Na prvom (ulje, veličine 16,5/14 cm) nalazimo ga pred zelenom pozadinom, u tamnom odijelu, prosjede kose, živih očiju, pravilnih crta lica. Portret je vrlo vješto napravljen i rad je dobrog majstora, u duhu akademskog klasicizma prve četvrtine otočenta. Drugi njegov portret kod obitelji Ilić je signirano djelo zadarskog slikara Ivana Skvarčine (1825—1891). Na toj slici (ulje, veličine 17/13,5 cm) autor našeg pisma je mnogo stariji, sasvim sijede kose i male brade, bez brkova, u crnom kaputu, bijelom prsluku i bijeloj košulji. Karakterističan način Skvarčinog rada s osjećajem za materiju inkarnata i haljine i sa sklonošću da minuciozno naslika sitne detalje, u ovom slučaju leću vezanu za vrpču oko liječnikovog vrata, dolazi i ovdje do izraza. Kod iste obitelji Ilić nalaze se i ne manje zanimljivi portreti članova Muzarelijeve obitelji. Na jednoj minijaturi je naslikana Muzarelijeva žena sa djecom. U duhu i po modi vremena prikazana je austrijska gospođa u modroj haljini, sa velikim dekolteom, bijelim velom protkanim ružama na kosi, drži u krilu djecu, koja naliče na male lutke. Minijatura ima posebnu draž radi svoje naivnosti, ali mi se baš zbog toga ne čini mogućim da ju je izradio poznati tadanji venecijanski portretist Pompeo Molmenti (1819—1894), što je označeno naknadno na poleđini slike, tim više što se ne slažu ni datumi Molmentijeva života i vjerojatnog nastanka minijature, koju bih radije povežao sa rodnim krajem prikazane dame. Pompeo Molmenti je, međutim, dao u zanimljivom signiranom akvarelu Muzarelijevog sina u odjeći iz srednjeg vijeka, a u ovcem ulju Muzarelijevu kćerku, koja će se kasnije udati za bračkog liječnika dr Ilića, a u miraz donijeti sve ove slike.

Poslije uvodnih riječi, upravljenih nama danas nepoznatom venecijanskom prijatelju, Muzareli pristupa opisu svoje nove postojbine sa jednom lapidarnom i zanimljivom slikom: »Uzmi magareći samar, položi ga na pod u obratnom položaju i imaćeš oblik Dubrovnika: brazda po sredini će ti prikazivati glavnu ulicu u morskoj razini, a strane samara, koje se uzdižu, odnosno spuštaju, odgovaraju ostalim sklopovima zgrada...« Slijedi opis kuća, kojima je »vrijeme dalo tužne boje i fizionomiju velikog zatvora«, zidina oko grada i na vrhu Srdja, ruševina, koje podsjećaju na potres iz godine 1667, »kao da za to ne bi bile dovoljne oscilacije tla, koje se tako često i sada pojavljuju«. Vedriji je opis okolice, ladanjskih dvoraca, Gruža »dubrovačkog Versalja« i ljetnikovaca uz Rijeku Dubrovačku, u kojima se odmarala i ljetovala dubrovačka vlastela.

Vrlo je zanimljiv opis stanovništva, koje nije prelazilo 6.000 duša i bilo je podijeljeno na plemstvo, građanstvo i mornaricu. Muzareli nije mogao pro-

Slika 2. Portret dr Alberta Muzarelija, rad Ivana Skvarčine

naći izvor naziva i podjele dubrovačke aristokracije sa Sorbonese i Salamankeze, što i danas nije nauka definitivno riješila, ali daje, cinično i jetko, analize psihičkih osobina jedne i druge plemićke grupacije da bi zatim prešao na građanstvo, podijeljeno na Antunine i na Lazarine, kao i na pomorce, koji su plovili jedrenjacima do Amerike i unosili u rodni grad velika bogatstva.

Sa poštovanjem Muzareli govori o kulturi Dubrovnika, o odgojnim zavodima, o velikim ljudima (nabrajajući Baljivija, Getaldića, Boškovića, Tunića (sic), Staja, Zamanju i Galjufa), ali sintetizira karakter svojih novih sugrađana kao zbir »španjolskog donkijotstva, orijentalne sumnjičavosti, grčkog lukavstva i alpinske dvoličnosti«.

Jedan od najljepših detalja pisma je opis posjeta dubrovačke vladike svojoj prijateljici, dat sa mnogo ironije, ali i sa mnogo duha. Sličan smisao za humor i dar za zapažanje detalja, istina uvijek praćen neugodnom i ciničnom jetkošću Muzareli ima i u obrazlaganju zašto se nije otvorio klub »casino« u Dvoru. To je možda najduhovitiji pasus čitavog pisma.

U opisu dubrovačkih žena, datom također u jednom neugodnom superiornom tonu, Muzareli ne može a da ne prizna da su ipak bile mudre i vjerne supruge i ljubazne majke.

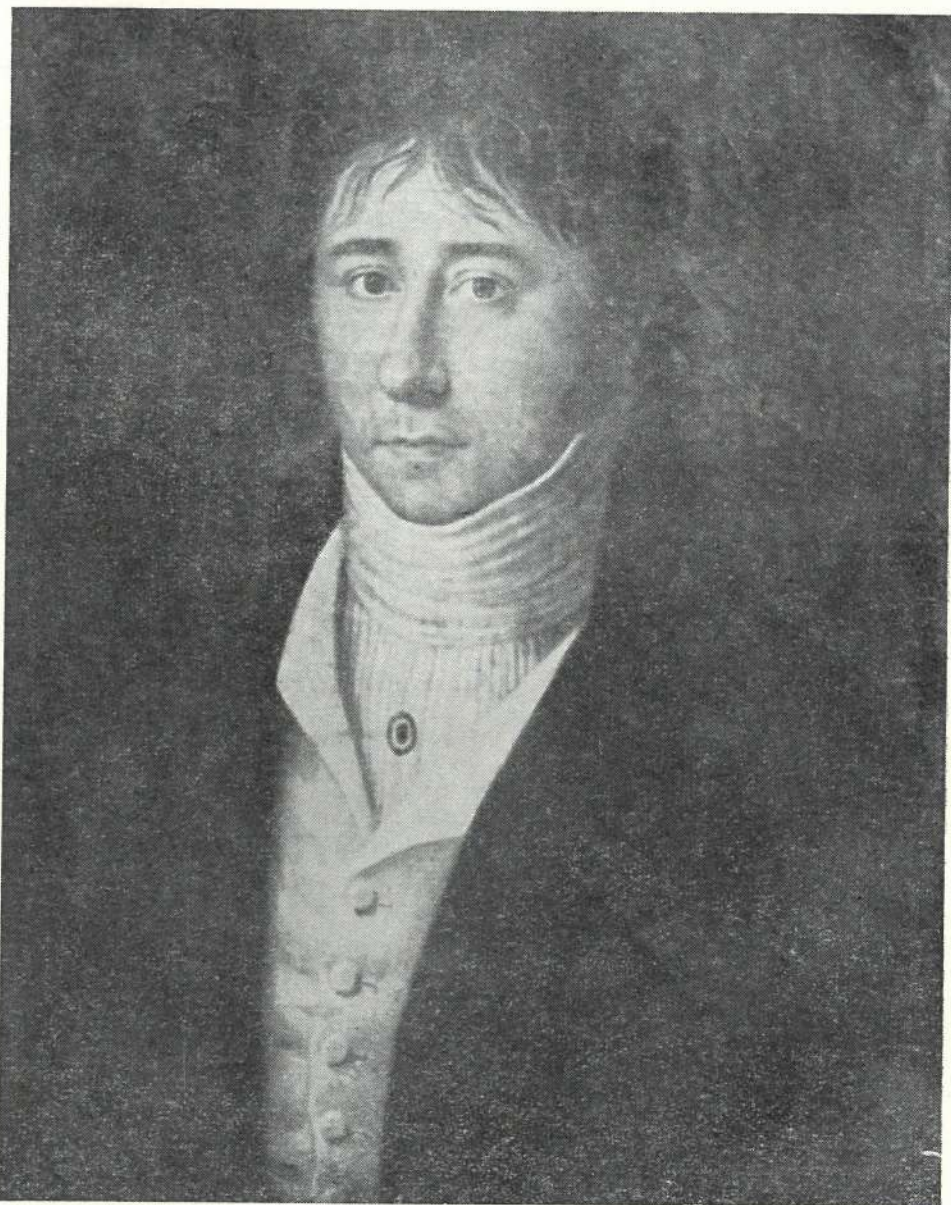
Najznačajniji dio pisma, sa kulturno-istorijskog gledišta, sigurno je onaj koji govori o tadanjim dubrovačkim liječnicima, bilo zato što je tu riječ o poznatim ličnostima toga vremena literarne i kulturne dekadencije Dubrovnika, bilo zato što nam se tu daju dragocjeni podaci za historiju medicine.

Autor našeg pisma najprije govori o dr Djuri Hidži (1752—1833) i dr Luki Stuliju (1772—1828).

Djuro Hidža je ugledno ime u dubrovačkoj literaturi te epohe. Preveo je cjelokupnu Horacijevu liriku i sva Vergilijeva djela, mijenjajući izvorne metre, unašajući strofe i stihove po svojoj volji i kroatizirajući imena. Pisao je šaljive poslanice na hrvatskom jeziku istaknutim suvremenima F. M. Apendiniju, Pjerku Sorkočeviću i Marku Brueroviću, a poznata mu je i »Pjesan Minčeti« sa sablasnom vizijom opljačkane kule, simbola propale Republike sv. Vlaha.

Luka Stuli je spadao u krug prije francuskih, a kasnije austrijskih pristasa u Dubrovniku, vrlo omraženih od vlastele. Tu su, uz njega bili Niko i Rafe Andrović, te Antun i Toma Chersa. Kao i ovim njegovim prijateljima, tako je i njemu napravio portret sicilijanski slikar Karmelo Redjo, koji je boravio u Dubrovniku u to doba. Od Redja je bio naručio i seriju portreta istaknutih Dubrovčana, koja se danas nalazi u Naučnoj biblioteci u Dubrovniku. Poznato je njegovo mišljenje o prednosti pisanja na latinskom i na živim stranim jezicima, što je provodio i u svojim djelima. Pisao je loše drame, prigodne latinske i talijanske stihove u slavu francuskih i austrijskih vladara, a prevodio je na talijanski i dubrovačke pisce. Početak naše kritike čini njegovo negativno mišljenje o Gundulićevu »Osmanu«.

Te literarne sklonosti ovih dubrovačkih liječnika nisu bile razlog da Muzareli bude blaži u opisivanju svojih kolega. Hidža je, po Muzareliju, »Hipokrat Horacije«, a »piše više distiha u jednom jedinom danu negoli liječničkih recepata u toku čitave godine«, dok je Stuli, došavši iz Napulja, nastupio »sa nekakvim prijevodom Ovidijeve »Ars amandi«, pokazujući da mu nisu Sirile i Kotunje bili jedini učitelji«. Pišući o Stuliju sa posebnom jetkošću, jamačno iz profesionalne zavisti, i uopće ne spominjući njegove

Slika 3. Portret dr Luke Stulija, rad Karmela Redja (vlasništvo Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, Dubrovnik)

velike zasluge za medicinu u Dubrovniku, a naročito njegovo uvođenje vakcinacije u Republici sv. Vlaha, o njemu kaže da nije imao kao liječnik mnogo uspjeha, jer su njegovi »apatični sugrađani voljeli više biti neplemenito izliječeni od nekulturnih liječnika negoli hvaljeni nakon smrti od liječnika koji piše stihove«.

Najduhovitiji je Muzarelijev opis liječnika i pjesnika dr Miha Grgurevića (umro 1820). Naziva ga »blizancem Sterneova dr Stoopaa«, koji »ima spojenu glavu najtežeg kalibra, koja raste iz velikog debla (vrata), sa trbuhom goleme težine«. I Grgurević se bavio literaturom. Poznato je da je Marko Bruerović, koji mu je posvetio jednu »poslanicu«, rekao da bi se Grgurević mogao takmičiti sa Dženom Restićem što se tiče latinske poezije, ali da je više volio medicinu. Učenik braće Apendini, neprijatelj vlastele, pučanin Grgurević bio je napisao latinsku pjesmu u spomen rane smrti dubrovačkog klasicističkog slikara Petra Katušića. Muzareli ne posvećuje mnogo pažnje Grgurevićevom literarnom talentu, već opisuje fizički izgled gojaznog liječnika i daje vanrednu sliku ovog ljubitelja ruma, punča i taroka.

Iako bi podaci više odgovarali dr M. Dadiću, protivniku vakcinacije, četvrti je liječnik (jer je prvo slovo jasno čitljivo) dr Radić, pripadnik dubrovačkog masonskog kruga.

Nećemo u ovom predgovoru govoriti o starijoj literaturi koja se bavi ovim značajnim dubrovačkim liječnicima — književnicima. Spomenućemo samo tri novije studije o njima.

Lik dr Luke Stulija nedavno je obradio u posebnoj studiji dr V. Bazala (»Dubrovčanin dr Luka Stulić (Stulli), Republika, Zagreb, 1953, br. 7—8), u kojoj ga je prikazao kao književnika.

O svim ovim liječnicima zajedno piše dr Đ. Karminski (»Posljednji dubrovački latinisti o liječnicima i liječničkom zvanju«, Liječnički vjesnik, Zagreb, 1957, br. 5—6, Zagreb, 1958, br. 3—4). U tom članku donosi, s jedne strane, pjesme ovih dubrovačkih klasicističkih liječnika — pjesnika, a s druge stihove koje su im suvremenici posvetili. Objelodanjena je tu Hidžina elegija o liječničkom zvanju, doneseni su tekstovi jetkih epigrama i epitafa o dubrovačkim liječnicima toga vremena, među kojima i Grgurevića, a publicirane su i pohvalne pjesme, koje je Urban Apendini posvetio liječnicima Hidži, Stuliju, Grgureviću i Dadiću, a Brne Zamanja Hidži i Grgureviću. Nasuprot jetkosti i ironiji, kojom je Muzareli protkao svoj opis ove četvorice liječnika iz prvih desetljeća prošloga stoljeća, pohvalne pjesme ovih pjesnika, u stilu prigodničarske klasicističke kićene poezije, uzdižu ih do neba, hvaleći njihovu dobrotu, znanje i iskustvo. Istina će, najvjerojatnije, biti negdje na sredini.

Prof. S. Kastropil je, objavljujući nedavno Hidžina inedita (»Đuro Hidža i jedna njegova autobiografska zbirka neobjavljenih ljubavnih stihova«, Zadarska revija, Zadar, 1960, br. 4), dao niz novih podataka o njemu kao umjetniku i čovjeku, a uz put i o Grgureviću, sa kojim je Hidža bio zajedno student stipendist, citirajući, po Bersi, Muzarelijeve reči o Hidži.

U tim opisima dubrovačkih liječnika Muzareli spominje istaknute svjetske liječnike od Hermana Borhava (u tekstu pogrešno »Boherave«), holandskog poznatog kliničara (1668—1738), profesora lejdenskog Sveučilišta, preko Džona Brauna (1735—1788), engleskog liječnika, osnivača novog medicinskog sistema, koji se zasniva na svojstvu podražljivosti kod živih organizama, do Domenika Cotunja (1736—1822), profesora anatomije i kirurgije u Napulju i autora tada kapitalnih studija o sluhu, i do Domenika Sirila, poznatog dru-

Slika 4. Portret dr Luke Stulija (vlasništvo obitelji Budmani, Dubrovnik)

gog napuljskog liječnika, koji je 1799. bio predsjednik Napuljske Republike. Isto tako se govori u našem pismu o metodama liječenja pojedinih dubrovačkih liječnika, no sve to ostavljam historičarima medicine da obrade i prouče naš izvor sa tog aspekta koji mi se, kao laiku, čini da je od ne malog značaja. Sa tog stanovišta su sigurno zanimljivi i podaci o kugi u Boki Kotorskoj i u Crnoj Gori, o njenim manifestacijama i o profilaktičnim mjerama koje Muzareli daje u posljednjem pasusu svog pisma.

Naime, posljednji dio pisma je opis Muzarelijevog puta u Boku Kotorsku i Crnu Goru, gdje je imao zadatak da utvrdi postojanje kuge u tim krajevima u vezi sa predstojećim putovanjem u Boku austrijskog cara Franje I. Taj je opis putovanja, pisan sa superiorne visine ironičnog Venecijanca koji se spušta među bokeljske stijene i probija kroz crnogorske gudure, dolazeći u kontakt sa ljudima i običajima koji su zaostali zbog višestoljetne turske vladavine u tim krajevima i stalne borbe sa Turcima, kulminacija Muzarelijeve jetkosti i njegovog cinizma, ali uporedo i njegovog dara zapažanja. Nas bi, kao historičare umjetnosti, posebno zanimalo ko je bio mladi slikarski diletant koji je želio slikati crnogorske pejzaže i »padao u ekstazu pred monumentalnošću tih golemih granitnih litica, koje su, istrgnute u grčevima prirode i u čestim potresima iz krila samih planina, ostale prikačene sa neobičnom čvrstinom, izazivajući vjetrove i prijeteći putnicima«. Ne može to biti ni Petar Katušić, ni Karmelo Ređo, jer su 1818. bili već davno mrtvi. Antun Barać će doći u Dubrovnik tek u četvrtom deceniju stoljeća i tu naslikati svoje duhovite naivne akvarele dubrovačkih predjela i ljudi. Za Rafa Martinija, konačno, koji je Muzarelijeve portrete i sam pravio, teško da bi bio upotrebljen izraz »dilettante«, jer je slikarstvo studirao kod poznatih klasicističkih slikara Rima krajem setecenta, uz posebnu stipendiju Republike. Prema tome pitanje identifikacije slikara koji je pratio našeg liječnika ostaje još otvoreno.

Sam put opisan je sa brojnim detaljima, anegdota, poredbama. Nećemo ih ovdje nabrajati, već ćemo samo spomenuti duhovitu poredbu samog autora pisma sa Don Kihotom, njegova pratioca sa Sančom Pansom, a mazge sa Roinantom, koja nas prati kroz čitav taj liječnikov put.

Vrijeme koje opisuje Muzareli bilo je doba najveće dekadencije Dubrovnika, koji je nešto više od deset godina ranije bio izgubio svoju slobodu. Još više možda negoli u drugim gradovima Dalmacije, austrijska vladavina znači u Dubrovniku sve veću dekadenciju i provincijalizaciju. Dovoljno je ta slika jasna ako se uzme u obzir dubrovačka literatura toga vremena, koja se sastoji najviše od poslanica, pohvala, prigodnih patetičnih pjesama prilikom smrti, vjenčanja, rođenja, ili anemičnih tekstova u slavu nekadašnje veličine grada. Opsjednuti tom veličinom nekadašnjeg sjaja Republike, a uvjereni i u vlastitu intelektualnu snagu, ti dubrovački književnici prvih decenija prošloga stoljeća slali su jedan drugome kićena pisma u stihovima i međusobno posvećivali vlastita djela, hvaleći bez mjere i granice jedan drugog, daleko od kulturnog zbivanja svoga vremena u zapadnim evropskim centrima i novih problema koje je vrijeme nametalo. Dok je francuska revolucija ranije, a kasnije romantizam na pomolu u tim decenijama svuda budio zapretana narodna osjećanja, ovi su pisci pisali radije latinski i talijanski, izazivajući sa pravom bolne stihove kroatiziranog Francuza Marka Bruerovića, koji je žalio:

»s Pivnice jer svatko do glasovita pregata
slavne bi se lako hrvatske odreko starine«.

Naravno da je ta dekadentna i tužna atmosfera grada na zalazu — a, kao što smo naveli za književnost, mogli bismo navesti primjere i dokaze i za ostale grane kulturnog života, da ne govorimo o privrednim i ekonomskim prilikama — mogla navesti Muzarelija na superiornu ironiju, ali nije prirodno da ta ironija bude protkana sa toliko jetkosti i cinizma.

Iz ovog zanimljivoga pisma prikazuje nam se prilično jasno Muzarelijev lik. Njegov odgoj je očito nastao u doba poslije francuske revolucije, čije su se ideje jamačno odrazile i na tadanju studentsku atmosferu. Odatle i njegov izraziti antiklerikalizam, koji dolazi do izraza u jetkoj rečenici o fratru — propovjedniku, a odatle i izvjesna ironija prema okrunjenom habsburškom caru u pasusu koji govori o predstojećem dolasku Franje I u Boku Kotorsku. Neosporno je da je Muzareli imao oveću literarnu kulturu, o čemu nam može služiti kao dokaz i tečni stil njegove proze, a što nam potvrđuju citati od klasičnih i talijanskih pjesnika do Servantesa i do Sterna. Bez ikakvog afiniteta za naša nacionalna zbivanja, kod Muzarelija je tragična situacija primitivne i okrvavljene Crne Gore izazvala bujicu cinizma, koji nije bez duha, ali je prožet sa mnogo zlobe i mržnje. Iz kasnijih pisama Muzarelija, upućenih godine 1851—1852, sinu Arturu, vidimo da se on kao stariji čovjek bio mnogo izmijenio u svojim pogledima i odnosima prema društvu, prema vjeri i svijetu.

Prilike u Dubrovniku u vrijeme našeg pisma detaljno je opisao Josip Bersa (1862—1932) u svojim »Dubrovačkim slikama i prilikama« (Zagreb, 1941). Dao je živu i zanimljivu sliku Dubrovnika prošlog stoljeća, njegovih ljudi i ambijenta, ali sa anegdotskog aspekta, a bez ulaženja u probleme i suštinu stvari. Bersa u više navrata citira u svom djelu naše pismo, koje mu je, vrlo vjerojatno, bilo poznato iz nekog prepisa, ali ne zna ništa detaljnije o Muzareliju, dajući mu atribut »neki« i pišući da je pismo bilo upućeno liječnikovoj rodbini. U svojoj knjizi Bersa se poziva tri puta na pismo, donoseći slobodan i pomalo izmijenjen prijevod pasusa o kurtoaznim posjetama dubrovačkih vladika u pratnji služavki (str. 18), citirajući dio pisma koji govori o međusobnom malograđanskom antagonizmu dubrovačke vlastele, koji se naročito ispoljio u teškoćama prilikom otvaranja kluba, ispuštajući neke smionije Muzarelijeve konstatacije (str. 144), te konačno prilikom spomena Đura Hidže (str. 176).

Nećemo više duljiti sa uvodom, prepuštajući tekst kompetentnim historičarima i historičarima medicine, sa željom da im pruži materijala za njihova istraživanja.

Dubrovnik, 24. avgusta 1818.

Dragi prijatelju,

Zaista nisam u pravu što ne odgovaram na pisma koja si možda imao nameru da mi pišeš, ali nije veća ni tvoja greška što mi šalješ samo dva reda posle tri godine rastanka i na udaljenosti od 200 milja, kao da jedan profesor nastanjen u velikom gradu Italije nema ništa da saopšti jednom zatčenom među školjem Dalmacije! Imam mnogo razloga da se nazovem srećnim u svom sadašnjem položaju, ali nijedan od njih ne može da doprinese da zaboravim zemlju u kojoj sam »prvi put ugledao svetlost dana«, — i otuda dvaput nedeljno čekam poštu iz Italije sa onom uznemirenošću sa kojom sam nekada čekao draganu; i kao da su svi moji prijatelji jedno drugom dali reč i ona se proširila među moje ljubazne zaštitnice — nisam primio nijedno

pismo tri meseca! Stoga je bilo ne malo moje klicanje kada ugledah tvoj rukopis, ali je tvoj neoprostivi lakonizam desetkovao njegovu snagu.

I, govoreći iskreno, zar mi nisi mogao skicirati malu sliku tvoje metropole? Umetnost, nauka, literatura, politika, zabava — sve su to predmeti za dugačko pismo... zaboga! pero ti leži lepo u ruci, dva oka da gledaš i zapažaš nije da ti nedostaju, imaš prefinjen duh, a naročito te krasi neizmeran talenat da kombinuješ zabavu sa radom, a isto tako dobro pristaješ među okorele doktore liceja kao i među lakomislene vetropire iz Porta Rence.

Sa kakvim pravom dakle tražiš od mene da ti opišem Dubrovnik? A kako bih i mogao, čak ako bih i želeo, da zadovoljim tvoje zahteve? Moj duh, koji je uvek bio osrednji, sada se smanjio da se skoro ne može izmeriti; osudi na nepokretnost mišićavu ruku gladijatora i videćeš kako atrofira. Stešnjen među vrtloge Jadrana i stenovite planine Turske moj mozak potresa sada samo minimalne snage, pa su i osećaji koji iz njega proizlaze slabi, ograničeni, jadni. Ubrzo će moždana atrofija biti neizbežna posledica toga, ako me povoljan vetar ne odnese na drugo mesto. Pa ipak, da te zadovoljim, skiciraću ti nekoliko crtica o ovom gradu, koje, ako ne budu povoljne, neće biti lišene istine.

Uzmi magareći samar, stavi ga na zemlju naopačke, pa ćeš imati oblik Dubrovnika: brazda u sredini predstavlja glavnu ulicu u nivou sa morem, a suprotne i uzlazne strane samara podsećaju na ostatke građevine, koje su podeljene na pravolinijske puteljke po kojima se hoda najnezgodnijim kamenim stepenicama, istrošenim vremenom, koje opština nije nikada opravila. Jako visoke zidine i vanredno solidne kule opasuju ovu nepravilnu skupinu kuća i stvaraju od nje tvrđavu jedva trećeg reda, mada je sada pojačana bunkerom koji je Marmon podigao na grebenu Srđa, čiji uspravan položaj preti da zatrpa grad. Sve su kuće od kamena po čijoj je površini rđa vremena utisnula tmurnu boju i izgled velike tamnice. Potpuni nedostatak javnog nadzora doveo je grad do stanja velikog đubrišta, a mnogobrojne busije koje se nalaze usled izrivenih ulica doprinose da kretanje postaje kobno za cevanice prolaznika. Preostale ruševine stotinak kuća podsećaju sa stravičnošću na zemljotres iz 1667, koji je uništio skoro ceo grad, kao da za buđenje tako gorkih uspomena nisu dovoljna i suviše česta podrhtavanja koja se ponovo osećaju.

Iznad gradskih zidina pluća se šire pri pogledu na zeleni brežuljak koji se, ogrezao u more, pojavljuje stepeničasto do visine brda Srđa koje nas deli od Muhamedovih sledbenika. Iznenađujuće i brzo stečeno bogatstvo ovih stanovnika zahvaljujući neobično hrabroj trgovačkoj mornarici omogućilo im je da sagrađe stotinak otmenih letnjikovaca u podnožju brežuljka, koje su varvari iz Crne Gore pretvorili u pepeo. Put moderno građen pored kojeg se nalaze raštrkane popaljene kuće vodi u Gruž koji nije više od jedne milje udaljen od Dubrovnika. To je mesto prikladno za ratnu mornaricu. Pedesetak kuća spolja nalik na palate, isprepletanih vrtićima, i kanal koji je načinila izvijuganost brežuljka, iz čije utrobe izbija široka žila slatke vode, čine od Gruža Versaljom dubrovačkog plemstva, koje je u zanosu svog dramatičnog suvereniteta podarilo ovom kanalu pompezno ime Brenta. Baklja Crnogoraca progutala je dve trećine vila, koje su, međutim, dobrim delom popravljene.

Do 11. maja 1806. Dubrovnik je imao u moru 400 brodova sa četvrtastim jedrima; samo tokom jednog dana sve su opljačkali Englezi i Rusi pod izgovorom invazije Francuza. Grad je, izgubivši u tom događaju preko 12 miliona franaka, prešao iz blagostanja u najveću bedu plaćajući grešku što su ga

osvojili Francuzi kojima se niko nije mogao suprotstaviti. Dve opsade jedna za drugom, ratne kontribucije, zastoj trgovine, pljačka i pustošenje palikuća iz Crne Gore, učinili su ostalo.

Stanovništvo koje sada ne broji više od 6.000 duša podeljeno je u tri klase: plemstvo, građanstvo i pomorci. Plemstvo se deli na Salamanke i na Sorbone. Istraživanja koja sam preduzeo da bih se upoznao sa korenima ovakvih naziva ostala su jalova; istoričari o njima ništa ne kažu, a o njima malo znaju i dubrovački naučnici. Suština podele leži u stvari u elementima koji sačinjavaju dve klase. Razmetanje, despotizam, uobraženost, prilično obrazovanje i bogatstvo odlikuju Salamanke; podlost, oholost, kukavičluk i siromaštvo karakterišu Sorbone. I građani su podeljeni na Lazarine i Antonine; mane i vrline su iste u obe klase, ali Lazarini stoje jednom nogom kod Sorbona koji ih preziru, a Antonini se koprcaju u blatu pomoraca. Oni su ranije sačinjavali najbogatiju klasu, a u isto vreme i najviše prezrenu i preziranu u gradu. Plemići su dovlučili iz svojih sela ponekog seljaka koga su oblačili u livreju. Po navršetku 20. godine civilizovani seljak bi se ukrcavao na brod koji je dizao sidro put Amerike, odakle se vraćao kao kapetan jednog briga i vlasnik jednog miliona. Ova podela na klase koju je poznavalo prilično davno doba ipak postoji, i uprkos političkih događaja i napretka civilizacije stvara uzajamnu demarkacionu liniju koja se nikakvim pokušajem ne može premostiti.

Kultura duha je dovoljno razvijena čak i u najnižim klasama. U vreme procvata Republika je slala na talijanske univerzitetne one mladiće koje je smatrala sposobnim da se uzdignu. Plemići su vaspitavali svoje sinove u internatima u Rimu i Toskani, odakle su izlazili da bi zatim putovali po Evropi. Internat jezuita, a zatim fratara verskih škola, zadojio je mlekom obrazovanja i tu omladinu koja je, obdarena oštroumnim duhom, dala ne male izdanke učenih ljudi, među kojima su Baglivi, Ghetaldi, Boškovići, Tunići, Stayi, Zagnagni i Gagliuffi, koji čine čast književnosti Republike, i oni su dobili prvo obrazovanje u ovom internatu u kome je naš sugrađanin opat Morcelli bio među čuvenim profesorima.

Španski donkijotizam, orijentalna nepoverljivost, grčka prepredenost i dvoličnost brđana — pomešani čine karakter ovih stanovnika. Najzastarelije predrasude, najgrublje sujeverje puni njihove glave, koje su s druge strane sposobne da se uzdignu. Najdoslednija i smešna etikacija obuhvata tri četvrtine njihovog rada i smatra se svetom praksom. Konvencionalne posete za svadbu, za žalost, za rođenje, za dolazak iz rata i za odlazak održavaju u neprekidnom pokretu ovdašnje dame koje se viđaju kako sa smešnom dostojanstvenošću prelaze ulice pešice usred blata, u punoj zimi, u haljinama, čarapama i cipelama od bele svile, golih ruku, pleća i prsiju, sa kosom ukrašenom belim perjem požutelim od vremena, kroz koje su pomešane i isprepletene raznobojne svilene pantljike, češljevi, koralni itd. itd. Dve služavke obučene u crno, sa kišobranom i grejalicom za noge u rukama, kojima je često pridružen i molitvenik u crvenim korikama od marokena, sa belim suknom preko ramena umestu kaputa, prate na odmerenoj razdaljini Gospu koja ide u posetu nekoj prijateljici »kojoj je Lucina rasteretila skute«, s tim što nije propustila da je prethodno obavesti o pretećoj poseti.

Najlepša zgrada u Dubrovniku bio je Knežev dvor. Kada je pala aristokratska vlada, maršal Marmon pretvorio je salu Vrhovnog saveta u pozorište. Plamen je progutao delo tog generala koji se usudio da preobrati za svetovnu

upotrebu svetište zakona. Zbog one upornosti za koju bi se reklo da pripada isključivo španskim hidalgosima, nijedan senator nije se nikada pojavio u tom novom pozorištu, možda ne pristajući da bude gledalac tamo gde je bio glumac. Požar se desio prošle godine, slučajno; javna nemaština nije bila u stanju da podigne drugo, što je navelo neke pristalice starih vremena da se pozabave osnivanjem jedne kasine. U tom cilju se održaše mnoge sednice na kojima se analiziralo i diskutovalo o velikom predmetu sa onoliko dostojanstva i učenosti koliko se moglo videti na nekim našim prošlim političkim skupovima. Najzad, početkom ove godine jedna komisija podnela je javnosti projekt društva, ali su se pojavile neobično ozbiljne prepreke, koje nije predvidela mudrost Solona otmenosti. Dama A. ne može se pristojno pokazati u jednoj kasini u kojoj se viđa gospođa B. Gospođa C. ne može biti zajedno sa onom starijom od slobodoumnika, advokatom D, zbog čije se fizičke nemoći njegova diskretna polovina svakog dana žali, dama E. neće da se pojavi pored dame F, jer je njen pradeda pre sto godina imao berbersku diplomu. Konte G. ne želi da kontesa igra sa činovnikom N, čiji se otac nalazi na dnu stepenica čekajući da otprati kontesu do nosiljke. Otkada postoji Republika, tj. (što je za to plemstvo ista stvar) otkada je sveta i veka, plemstvo Salamanke nikada nije bilo pomešano sa Sorbonima, niti su Antonini bili sa Lazarinima. Ovakve i druge teškoće slične prirode dovele su do propasti kasine, i omladina, za koju su ma kakve predstave nasušni hleb, morala je da se zadovolji svakodnevnom predstavom koju je pružala propoved o velikom postu, gde je posmatranje dostojanstvenih matrona ili živahnih sluškinjica delimično nadoknađavalo dosadu zbog tolikih gluposti koje je njakao jedan trbušasti franciskanac.

Žene su ovde, govoreći uopšte, lepe, ali malo obrazovane i nimalo prirodne. Istočnjačko vaspitanje udahnilo je u njih klicu savršenih osobina i utisnulo je u njihove karaktere jedan sloj grubosti koji im ne malo smeta u njihovoj privlačnosti. U zemlji gde žene dižu toliku galamu o poštovanju etikacije teško bi se poverovalo koliko malo one vrede u društvu. Osuđene da provedu prvu mladost među zidovima očinske kuće, primorane da se skrivaju kada se pojavi muškarac, pa bio on i najbliži rođak, u nemogućnosti da se pokažu na ulici osim u sate kada nema nikoga, u nosiljci i u pratnji šezdesetogodišnjeg pretka, pod zabranom da posećuju pozorište, njih bacaju u svet ako ne uz žrtvovanje sopstvene slobode, udajom za čoveka koga ne vole i koji postaje njihov tiranin. Uostalom, ili što su moralni principi u njima duboko usađeni ili što im krajnja potčinjenost u kojoj ih drže oduzima mogućnost da se podadu poroku, one postaju mudre i verne supruge i nežne majke.

Zadržavam za drugo pismo poslednje poteze četkice za ovu skicu, da bih odmah prešao na ovdašnje lekare, koje ću ti verno opisati.

Doktor Hidža se naročito posvetio latinskoj i ilirskoj književnosti; njegov Hipokrat je Horacije, i on piše više distiha za jedan dan nego recepata za jednu godinu. Govori o Bocheraveu kao o uspomeni iz mladosti, a ne zna o Brownu ništa drugo osim skale nadražaja. Ljubav prema književnosti i zarada koju postiže obradom svojih imanja ogadile su mu medicinu, tako da se tek tu i tamo prihvata neke senatorske konsultacije, gde govori o koagulumu, o truleži ili o zapaljenju prenoseći se sa srećnim anahronizmom u vreme kada je studirao u Bolonji.

Doktor Stuli, đak napolitanske škole, prikazao se prvi put sa kakvim takvim prevodom Ovidijeve »Arte amandi«, gde je pokazao da Cirillo i Cotugno nisu bili njegovi jedini učitelji. Njegova lekarska reputacija porasla je ne malo posle jednog izvanrednog epitafa koji je sastavio za jednog umrlog senatora koga je lečio. Ta se reputacija ipak nije održala zbog ravnodušnosti ovdašnjih građana, koji više vole da prostački ozdrave pod nadzorom neobrazovanog lekara, nego da ih posle smrti slavi lekar-pesnik.

Doktor Grgurević, blizanac Sterneovog doktora Stoopu, doajen je među tim prinčevima. Ogromna masa stomaka ujedinjuje se sa glavom najvećeg kalibra i ona drži vrlo visok trup koji čini od njegove osobe strašnog kolosa. Koristeći svoju zapreminu i gromak glas ne miri se sa javnim mnjenjem, već ga diktira, zahteva opšte poštovanje svojih odluka pod pretnjom da ga smrvi svojom masom ili da ga zagluši svojim strašnim glasom. Veliki je pristalica Browna i izdašno primenjuje njegovu teoriju, sagoreva svoje bolesnike eterima i kamforom, dok sâm nadušak ispija mešine malvazije i smeška se na plav plamen žestokog punča kojim se svako veče časti izvaljen na velikom divanu, uzimajući naizmenice čašicu žestokog pića i udišući dimove dobrog istočnjačkog duvana, — čeka da ga slatki dremež dovede do plebejskog hrkanja. Veliki igrač taroka i oprobani političar, on deli dan između kafane i apoteke, gde dosta često zaspri usred rečenice, budeći se sa onim rečima na usnama koje je izgovorio sinoć za večerom. Ogromno salo kojim je nabijen otežava mu penjanje stepenicama, tako da posećuje mali broj bolesnika, ali leči mnoge poučavajući berbere svojim čudima sedeći na tronošcu koji je obično sto za tarok ukrašen bocom ruma.

Doktor Radić je momče četrdesetih godina, sav gladak i simetričan, i njegova spečena mršavost i pitagorijanska trezvenost čudno odskaču od naduvenog epikurejstva Doajenovog. Metodički učen, rado se upoznaje sa novim medicinskim doktrinama, koje ne sme da upotrebi u praksi plašeći se da prkosi Epidaurinom kolosu. Janzenista medicine, on broji otkucaje pulsa, destiliše mokraću trogodišnjaka, analizira njihove stolice, želeo bi da ima Santorijevu vagu da bi merio znoj, a posle dubokog razmišljanja dozvoljava čak puštanje šest unca krvi kod zapaljenja pluća . . . preporučuje porodiljama dabrovu mast i rutvicu, spaljuje pokušstvo jektičara, poriče zaraznost crvenog vetra, sumnja u efikasnost vakcine, a pre svega zabranjuje prženo meso rekonescentima.

Sada kad si se upoznao sa tim eskulapima možeš lako da izvedeš zaključak u kom se stanju ovde nalazi medicina i kako sam ja izgledao među njima. Jedno pismo kojim me preporučuje savetnik Aglietti, primarijus iz Venecije, nekoliko teških slučajeva koje sam izlečio protivno opštem očekivanju, a više svega anatema Doajena, obezbediše mi glas ne baš poslednjeg među lekarima, koji se još uvek održava na zadovoljstvo mog samoljublja i mojih ličnih prihoda.

Kuga je prošle godine učinila malu posetu u dva sela ovog okruga, ali je ugušena u samom početku. Stigoh suviše doka da bih mogao da je vidim, a za nju saznadoh iz velike galame koju su podigli neki izgledniji plemići koji zarađuju 30 florina mesečno kao inspektori zdravstvenog kordona. Sasvim je tačno da stvari menjaju svoju prirodu sa promenom mesta! Ta bolest koja prouzrokuje takav pomor u Turskoj, u Dubrovniku omogućava život tolikim nesrećnicima koje su stvorili njihovi roditelji da vegetiraju u besposličanju.

Iz toga ćeš razumeti da kuga neće biti tako brzo ugušena u susedstvu zemlje kojoj je toliko dobrodošla.

Nasuprot tome je u Boki Kotorskoj izbila nesloga među stanovnicima, od kojih su neki tvrdili da kuga vlada u susednoj Crnoj Gori, dok su mnogi drugi apsolutno osporavali njeno postojanje. Ova su razmimoilaženja bila povod da pođem na jedno prokletu putovanje. Bokelji su hteli po svaku cenu da Car na svom putu po Dalmaciji dođe i među njih, ali ipak nije bilo oprezno izložiti velikoj opasnosti tako dragocene dane jednog vladara. Ja sam bio izabran i određen da odem u Crnu Goru da otkrijem istinu. I ma kako da je to bila počasna misija, neka Bog oprost Bokeljima njihovu svetu želju. Što se mene tiče ja to sigurno neću, jer posle mog putešestvija po toj zemlji nikad nisam na sličnim putovanjima toliko propatio. Ukrcah se u Dubrovniku za Kotor po suprotnom vetru, kiši koja je padala kao iz kabla i uzburkanom moru, u malu barku na vesla koja su se naprezala da pobede odbojnu silu talasa, koji su se nagomilavali kao bregovi, i ona me tamo prenese. Usput sam skoro i dušu ispovraćao, i tako zamoren, smrvljen i polumrtav, morao sam se strovaliti na jednu mazgu koja bi dobro pristajala uz Rosinantu, i bez od-mora uspeti se uz jednu strmu planinu, da bih posle osmočasovnog hoda stigao u Budvu. I kako sam putovao sa sanitetskom predostrožnošću, to je put bio mnogo teži a moja pratnja je izgledala vrlo komično. Napred su išla dva poslužitelja dugih brkova, naoružana halebardama, na dva magareta ponosna na opštinski žig koji im je bio utisnut na čelu. Njihova je dužnost bila da uklone sa puta svakog čoveka ili životinju koje bi sreli; zatim je dolazio okružni komesar Kotora sa tri kvintala stomaka na samaru svoje rage, koga su pridržavala dva Bokelja naoružana puškama, sa dve pištoljčine i handžarom za pojasom, strašne njuške krvožedna pogleda, gruba glasa; dva sanitetska čuvara delila su komesara od mene nesrećnika koga je nebeski bes učinio lekarom, i od jednog razrokog poručnika Hrvata koji mi je služio kao tumač. Konvoj se završavao jednim mladim slikarom-diletantom koji je hteo da slika Crnu Goru, dvema Vlahinjama koje su išle kod onog Vladike da traže neke koze koje su pokrali njegovi razbojnici, i najzad sa četiri invalida zaostala kao dobra uspomena na venecijanskog lava. U takvom poretku zagazili smo u čuveno brdo penjući se krivudavim stazama, po kiši koja je lila kao iz kabla i koja je, šibana olujom, pretila da i nas i našu stoku strmoglavu u te duboke provalije. Jadni Sančo je mrmaljao psovke sa ponekom molitvom, a ja sam ga teško proklinjao, jer je on bio glavni uzrok ovog prokletog puta. Posle četiri sata uspona morali smo ostaviti našu stoku koja nije bila u stanju da se vere po onim krivim stazama prohodnim jedino za koze. Dva Crnogorca podigoše i povukoše Sanča; slikar pade u ekstazu kada ugleda impozantnu sliku ogromne mase granita koja se u grčevima prirode i čestim zemljotresima otrgla iz utrobe planine, viseći sa zadivljujućom čvrstinom, prkoseći vetrovima i preteći putniku, a onda, prenut iz svog zanosa iznenađenim naletom vetra, nepristojno pomenu tvorca prirode uz zvučne psovke. U tom se nad našim glavama začu potmula grmljavina, a more izdaleka užasno zatutnja, grad raščupa drveće, a zatim se začuše učestani pucnji iz ostraguša i počeše da se pomaljavu iz čestara, samo od grebena do grebena, užasne njuške koje nam slediše krv od iznenadnog straha. To su bili Vladičini pratioci, ljudi koji su nam sa crnogorskom uglađenošću nudili usluge i pomoć, a oni pucnji bili su signali za naš dolazak.

Kada smo najzad dospeli na vrh brda, naše se grudi raširiše pri pogledu na široku dolinu, koja se blago i postupno pretvarala u plodnu ravnicu napa-janu mnogim žilama bistre vode. Dočeka nas jedan sekretar Vladike sa veli-kom etikecijom i odvede nas do sela Glukinda gde je vladala kuga.

Da ti ne opisujem očajanje, bedu i užase koje sam video kod tih nesreć-nih ljudi, jer bi boje bile suviše blede i nedovoljne, a ipak bi bile dovoljne da te uhvati jeza. Sančo je počeo da propoveda maniheizam, dok sam ja pisao zapisnik o stanju kuge koje je Sančo u svojim izveštajima osporavao, nema-jući tada pojma na kakav se težak put osudio.

Takav je bio cilj naše misije, ali muke međutim nisu prestajale, jer je povratak možda bio tegobniji od odlaska, a mi se nismo mogli zadržavati da sačekamo lepše vreme. Lična sigurnost nam je bila još jedan podstrek za odlazak, jer one njuške i pištoljčine nisu ništa dobro obećavale.

Uz pomoć providenja vratismo se ne može bolje biti, kotrljajući se nizbrdo tokovima potočića do dvorca Lastve koji se nalazi na obali mora. Tu prenoćismo u bivaku bez mogućnosti opštenja sa tim ljudima niti doti-canja bilo kakve stvari. Idućeg jutra ukrcasmo se po slabom vetru put Budve gde nas sačekaje sveži konji koji nas odnesoše do Kotora, iz kojeg grada, po završenim sanitetskim gnjavažama i pošto ostavismo Sanča iz Okrug, otputovasmo za Dubrovnik.

A. M.

DESCRIZIONE DI DUBROVNIK E DELLE BOKA KOTORSKA SON SPECIALE RIGUARDO ALLA SITUAZIONE SANITARIA IN UNA LETTERA DEL DOTT. ALBERTO MUZZARELLI DEL 1818

Kruno PRIJATELJ

L'autore, pubblicando una lettera, scritta nel 1818 dal medico veneziano residente a Dubrovnik (Ragusa), dott. Alberto Muzzarelli, che si trova nell' archivio della famiglia Ilić a Split (Spalato), ne commenta dettagliatamente il testo, che la un quadro esauriente della situazione politica, sociale, economica e, in special modo, sanitaria di Dubrovnik di quel tempo. La lettera del Muzzarelli, scritta in un bellis-simo stile e con molto spirito, è permeata di un sarcastico cinismo e di un'ironia non priva di malizia. Le parti più interessanti della lettera riguardano la descrizione della città e dei suoi dintorni, l'analisi della situazione sociale cittadina, un quadro piuttosto ironico della moda e delle abitudini, i profili dei medici del tempo, un viaggio dell' autore nelle Boka Kotorska e in Crna Gora.

Nel commento alla lettera si dà un quadro della situazione culturale a Dubrov-nik nel tempo del documento e si tracciano i profili delle personalità nominate dal Muzzarelli.

In fine si pubblicano alcuni ritratti dell' autore, dei suoi familiari e dei suoi contemporanei, opere di interessanti pittori dell' epoca.

EINE BESCHREIBUNG DUBROVNIKS UND BOKA KOTORSKA MIT
BESONDEREM RÜCKBLICK AUF DIE GESUNDHEITLICHEN
VERHÄLTNISSE IN DEM BRIEF DR ALBERTO MUZZARELLI
AUS DEM JAHRE 1818

Kruno PRIJATELJ

Der Verfasser bespricht einen Brief aus dem Jahre 1818 des venezianischen Arztes Dr Alberto Muzzarelli, der in Dubrovnik gelebt hat. Der Brief, der sich in Archiv der Familie Ilić in Split befindet, enthält einen ausführlichen Überblick über die politischen, sozialen, ökonomischen und gesundheitlichen Verhältnisse in Dubrov-nik jener Zeit.

Muzzarellis Brief ist in einem ausgezeichneten Stil geschrieben, geistreich durchtränkt mit sarkastischem Zynismus.

Die interessantesten Teile des Briefes beziehen sich auf die Beschreibung der Stadt und ihrer Umgebung und die soziale Lage der Beuern; auch über die Ärzte und über die Mode wird berichtet.

Der Verfasser bespricht die kulturelle Lage Dubrovniks jener Zeit und und beschreibt die Personen die im Muzzarellis Briefe erwähnt wurden.